

מבגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

כרך ל"ב • גיליון 57
תמוז תשפ"ד — יוני 2024

יוצא לאור על ידי:

אפשר
עמותה לפיתוח שירותי רווחה וחינוך

תחת עדשת המשפט הטיפולי: ניתוח ההליך הפלילי מנקודת מבטם של מתבגרות ומתבגרים נפגעי עבירות מין שהשתתפו בו כמתלוננים

יהונתן פיאמנטה וטלי גל

תקציר

קטינים שנפגעו מינית מעורבים בדרכים שונות בהליכים פליליים כנגד הפוגעים. הגשת התלונה במשטרה, מתן עדות בבית המשפט או שיח עם נציגי החוק הן חוויות חריגות בחייהם, המעוררות שאלות באשר לטובתם. הידע הקיים מתמקד בעיקר בעדותם של הקטינים הנפגעים בבית המשפט, והוא עוסק בדרך כלל במהימנותם כעדים. מעט יחסית ידוע על הנרטיבים הסובייקטיביים של בני הנוער ועל הגורמים התורמים לעיצוב חוויית ההשתתפות בהליך כמיטיבה או כפוגענית.

המאמר סוקר את ממצאיו של מחקר איכותני-פנומנולוגי שהתבסס על ראיונות חצי מובנים עם 12 בני נוער וצעירים (גילאי 14–22) שנפגעו מינית, והיו מעורבים בהליכים פליליים כנגד הנאשמים בפגיעה בהם. משתתפי המחקר התייחסו לחוויית ההשתתפות בשלבים השונים של ההליך, מהגשת התלונה ועד לגור הדין.

המראיינים תיארו את הצורך בתחושת השתתפות, בהכנה מוקדמת, בליווי רצוף ובהתאמות אישיות. ניתוח הממצאים בהתאם לתורת המשפט הטיפולי מדגים את כוחו של ההליך הפלילי ביצירת חוויה מיטיבה או חוויה פוגענית עבור הקטינים הנפגעים, בהתאם לדרך התנהלותם של אנשי המקצוע ויחסם לנפגעי העבירה. מחקרים נוספים נדרשים לשם בחינת תובנות אלו בדגימות גדולות ומייצגות.

מילות מפתח: פגיעה מינית, קטינים נפגעי עבירה, הליך פלילי, משפט טיפולי

רקע תאורטי

פגיעה מינית בילדים היא מונח המתייחס למגוון רחב של מעשים מיניים המערבים קטינים בגילים שונים באמצעות פיתוי או כפייה. שכיחות התופעה אינה ידועה במדויק, בשל מקרים שאינם מדווחים (McElvaney, 2015) ובשל השונות בשיטות המשמשות לאיסוף הנתונים (Newbury et al., 2018). מחקרים מצביעים על שכיחות שנעה מאחוזים בודדים ועד ל-30% מכלל הילדים ובני הנוער (Radford et al., 2011; Sinanan, 2016). בישראל, במדגם מייצג שנערך בקרב בני נוער בגילים 12–17, כ-18.7% מהנשאלים דיווחו כי נפלו קורבן לפגיעה מינית לפחות פעם אחת (Lev-Wiesel et al., 2018).

כ-75% מהילדים הנפגעים נמנעים מלשתף אדם אחר בפגיעה מינית בסמוך להתרחשותה (McElvaney, 2015), וכ-35% מהם אינם מספרים עליה גם במהלך תשאולים רשמיים של נציגי החוק (Azzopardi et al., 2019; Eisen et al., 2021). הסיבות להימנעות מחשיפת הסוד מגוונות וכוללות בין היתר חשש מתגובות של חוסר אמון ושיפוטיות, תחושת אשם, רצון של הנפגעים שלא להדאיג או להכעיס את סביבתם (Alaggia et al., 2019; Allnock & Miller, 2013; McGuire & London, 2020) וקושי רגשי וקוגניטיבי בהבנת המשמעות הפוגענית של המעשים שחוו (Lamaigre et al., 2017). מערכת היחסים שבין הנפגע לפוגע, משך הפגיעה והיעדר תמיכה הורית עשויים גם הם לעכב את הגילוי (Tashjian et al., 2016). כאשר הפוגע מהווה דמות הורית עבור הילד, הגילוי הופך קשה אף יותר, בגלל תחושות של מחויבות, תלות רגשית וחומרית ורצון לשמר את התא המשפחתי (Goodman-Brown et al., 2003; Winters et al., 2020).

קטינים נפגעי עבירה וההליך הפלילי

במקרים שבהם מצליחים הילדים או בני הנוער הנפגעים לחשוף את הפגיעה המינית, הם מוצאים את עצמם לעיתים קרובות מעורבים בהליכי רווחה וחוק, שלא שיערו מראש את אופיים (Staller & Nelson-Gardell, 2005) ושאינם מותאמים לצורכיהם מבחינות שונות; אלו כוללים את קצב ההתנהלות של ההליך או ריבוי דמויות מתשאלות שהנפגעים נאלצים לחשוף בפניהם את פרטי הפגיעה שחוו (Leander, 2010; Warrington et al., 2017).

חקר נפגעי העבירה המעידים בבית המשפט התרחב בעשורים האחרונים, במקביל לשינויים שחלו בהתייחסות לנפגע ולמעמדו במשפט הפלילי (Erez et al., 2011). תהליכים חברתיים ותמורות במערכת החוק והמשפט הביאו להתגבשותה של התפיסה הרואה חשיבות בשמירתה של מערכת המשפט על שלומו וטובתו של הנפגע; זאת לצד השמירה על האינטרס הציבורי ועל זכויותיו של הנאשם (Freiberg & Flynn, 2021; Tapley & Davies, 2020).

השתתפותם של נפגעי עבירה בהליך הפלילי מביאה עימה סיכונים וסיכויים. נמצא שעבור חלק מהנפגעים העדות מהווה חוויה מעצימה שמסייעת להחלמתם (Finkelhor, 2008); מנגד, מחקרים רבים מצביעים על הסכנה שבחשיפת הנפגעים לגורמים מאזכרי טראומה ("טריגרים טראומטיים") בזמן ההליך הפלילי. אלו עלולים לגרום לנפגעים לחוויית טראומה נוספת, להקשות על יכולתם להעיד כראוי ולהשפיע לרעה על תפקודם לאחר מכן, בהמשך חייהם (Kunst et al., 2015; Parsons & Bergin, 2010). כפי שביטאה זאת ג'ודית הרמן (Herman, 2003): "אם ביקשנו לעצב סביבה המשחזרת טראומה עבור נפגע העבירה, נראה כי לא היה מקום מתאים יותר לכך מאשר ההליך הפלילי" (עמ' 159).

מעורבות בהליך הפלילי היא מאתגרת עבור נפגעי העבירה הקטינים בכל גיל (Quas et al., 2005). מטרת המשפט הפלילי ואופן עבודתה של מערכת המשפט מובילים לפער חד בין הצרכים והזכויות של ילדים ובני נוער נפגעי עבירה לבין יכולתה

המוגבלת של מערכת המשפט הפלילי לתת מענה לצרכים אלה (Gal, 2011). ילדים המעידים מתוך חרדה עלולים לחוות שכחה, לדייק פחות בתשובותיהם ולהתקשות להתמקד בעדותם יותר מאשר מבוגרים (Thoman, 2013). בדומה לנפגעים בגירים, ילדים ובני נוער נבדלים זה מזה בצרכים, ברצונות וביכולות שלהם, ולעיתים קרובות קשה לחזות כיצד יחווה הקטין את מעורבותו בהליך הפלילי. כך למשל, עדות בפני הנאשם נמצאה כאחד הגורמים העיקריים למצוקה אצל קטינים שהעידו בבית המשפט (McAuliff et al., 2013; Quas et al., 2005; Troxel et al., 2009). מספר מחקרים העלו כי ילדים שהיו מעורבים בהליך הפלילי דיווחו על תחושות של חוסר אונים, הדרה מההליך, חוסר בתקשורת או תקשורת לקויה בינם לבין אנשי המקצוע, היעדר הכנה מספקת לעדותם ותחושה כי רווחתם האישית הוזנחה על ידי מערכת המשפט (Hayes & Bunting, 2013; Troxel et al., 2009). בישראל תיארנו נפגעים צעירים אכזבה ממערכת המשפט, בעיקר בקשר למשך התהליך ולהיעדר מידע מספק מנציגים רשמיים (Ben-Arieh & Windman, 2007). עם זאת, למרות פגמים אלה, נפגעי עבירה צעירים שהיו מעורבים בהליכים פליליים ציינו כמה השפעות מיטיבות: החזרת תחושת השליטה בחיים, מתן תוקף לעוול שהתרחש וחויית הנראות הציבורית של הצדק (Troxel et al., 2009; Woolfson et al., 2010).

במקרי פגיעה מינית, מעורבותם של הקטינים הנפגעים בהליכים פליליים עלולה להיות טראומטית במיוחד ולהוביל לנזק נפשי רחב עוד יותר (Beckett & Warrington, 2015; Cossins, 2020). מאפיינים בולטים של ההליך דומים במהותם לחלק ממאפייני הפגיעה המינית: חוסר שליטה, פערי כוח והתנהגויות סמכותניות, לעיתים מניפולטיביות, של אנשי מקצוע בתחום אכיפת החוק, במטרה לקדם את מטרות המערכת המשפטית (Allnock & Miller, 2013; Warrington et al., 2017). המעורבות בהליך עלולה לעורר אצל הקטין הנפגע תחושה כי הוא מואשם, וכי פגיעתו מוכחשת על ידי נציגי החוק. באופן זה מתעצמת עוד יותר תחושת האשמה העצמית שנושאים רבים מהילדים הנפגעים (Finkelhor, 2008). גם דיסוציאציה – ניסיון נפשי ליצור מרחק פסיכולוגי בין הנפגע לבין מקור האיום – היא תסמין של התמודדות עם פגיעה מינית, הנוצר כאשר האדם השרוי במצוקה אינו מסוגל להגיב בתגובת "הילחם או ברח" יעילה, ובמקום זאת מגיב במעין קיפאון או ניתוק (Porges, 2011; Van der Kolk, 2006, 2014). תופעה זו, שאצל חלק מהנפגעים הופכת לתגובה מותנית במצבים של חוסר אונים, עלולה להתעורר בתגובה למאפיינים מעוררים (טריגרים) במהלך ההליך הפלילי, כגון: מפגש עם הפוגע, חקירה נגדית עוינת והימצאות בסביבה לא מוכרת (Caprioli & Crenshaw, 2017).

מחקרים אמפיריים קיימים

הספרות המחקרית בתחום התגובות המשפטיות להתעללות בילדים ומתבגרים והזנחה שלהם משתמשת בעיקר בשיטות מחקר כמותניות, שבהן המשתנים הנמדדים נקבעים מראש על ידי החוקרים, מבלי שניתן יהיה לזהות דקויות ועומקים בתשובות האוכלוסייה הנחקרת. גם המחקרים האיכותניים המעטים שקיימים מסתמכים בעיקר

על נקודת מבטם של אנשי מקצוע העובדים עם ילדים או על מבוגרים שחוו התעללות בילדותם (Allnock et al., 2015; Caprioli & Crenshaw, 2017; Gilligan, 2016). במספר קטן של מחקרים איכותניים נעשה שימוש בראיונות עם ילדים ובני נוער שתיארו את חוויות המעורבות בהליך הפלילי. מחקרים אלה כללו מספר קטן של משתתפים והתמקדו בשלב מסוים בהליך, כגון גילוי הסוד או מתן עדות בבית המשפט. כך למשל, במחקר שהתמקד בהשתתפות קטינים נפגעי עבירה בקבלת החלטות, סקינר וטיילור (Skinner & Taylor, 2009) ראיינו תשע נערות שנפגעו מינית, בגילים 14 עד 16, ותיארו את הבחירה המוגבלת שהייתה להן בתוך ההליך הפלילי בבריטניה. במחקר בריטי אחר רואיינו שלושה בני נוער על חוויית העדות בבית המשפט. המשתתפים דיווחו על חששות מכך שלא יאמינו להם, על תחושתם כי חסרים להם כלים להקלה על המתח הנפשי שהיו נתונים בו ועל קושי להתמודד עם תחלופה של עובדים סוציאליים שנקשרו אליהם (Aherne et al., 2018). במחקר נוסף, שנערך בדרום אפריקה, 20 ילדים שחוו פגיעה מינית בגילים שונים רואיינו על החוויה הכללית שלהם עם מערכות הבריאות, הרווחה והמשפט. הצרכים שהעלו המרואיינים התייחסו להזדמנות להשמעת קולם, לקבלת מידע על ההליך הפלילי ולצורך בכתובת להתייעצות (Collings, 2011). מחקרים מעטים אלו מדגישים את הצורך בהתבוננות כוללת על חוויית המעורבות בהליכים פליליים מבעד לעיניהם של בני הנוער, לכל אורכה, תוך התייחסות למכלול ההיבטים הרגשיים, ההתנהגותיים, הקוגניטיביים והגופניים המושפעים ממעורבותם בהליך הפלילי. במקרים רבים, החוקרים מעדיפים להימנע מפגיעה נוספת שעלולה להיגרם מהעיסוק בנושא, ולכן נמנעים מלחקור ישירות את חוויות חייהם של הנפגעים. כתוצאה מכך, קולם הייחודי והחשוב של ילדים ובני נוער מיוצג, למעשה, על ידי אחרים (Mudaly & Goddard, 2006). המחקר הנוכחי מביא תיאור מפורט של חוויות מעורבותם של 12 בני נוער וצעירים שנפגעו מינית בילדותם או נעוריהם, בהליך הפלילי שהתנהל כנגד האדם שפגע בהם בעת היותם קטינים.

תורת המשפט הטיפולי

המשפט הטיפולי הוא תחום חקירה העוסק בהשפעת המשפט על רווחתם האישית ושלומותם (well-being) של בעלי דין. כתחום מחקרי, המשפט הטיפולי מציע הבחנה אנליטית בין מבנים משפטיים, הדורשים שינויי חקיקה, לבין יישומים – פרקטיקות והתנהגויות של נציגי המשפט – הניתנים לשינוי בקלות רבה יותר באמצעות הכשרות והדרכות (Wexler, 2015, 2019). כמסגרת נורמטיבית, המשפט הטיפולי מציע כלים לשינוי ולתיקון של מרכיבים משפטיים אנטי-טיפוליים ולקידום מבנים משפטיים שיש להם השפעות טיפוליות חיוביות. כלים אלו מאומצים, תוך ביצוע השינויים הנדרשים, מעולמות הטיפול, בריאות הנפש והרפואה, וזאת מבלי לפגוע בזכויות משפטיות, הגינות ההליך ועקרונות יסוד של המשפט, כגון: צדק, שוויון, ניטרליות ומידתיות (Wexler, 2008).

תורת המשפט הטיפולי צמחה החל משנות ה-90 של המאה הקודמת מתוך עיסוק בהשלכות הנפשיות שיש להליך הפלילי על נאשמים, ובעיקר כאלו הסובלים ממגבלות נפשיות וגופניות (Winick, 1997). עם זאת, בשנים האחרונות התפתחה ספרות בתחום

המשפט הטיפולי המתמקדת בנפגעי עבירה וברוחתם האישית, על רקע ההליך הפילי שהם מעורבים בו כעדים וכמתלוננים (Erez et al., 2011). במסגרת זו, המשפט הטיפולי שואף לזהות דרכי עבודה וכללים המקדמים את החלמתם של נפגעי עבירה ומצמצמים קורבנות משנית שלהם, ומנגד – מרכיבים בהליך הפילי שיש להם השלכות שליליות על הנפגעים (Kierstead, 2011). כך לדוגמה, מחקרים זיהו מרכיבים מסוימים בהליך, שבהיעדר הכנה ראויה ותמיכה מספקת עלולים ליצור טראומטיזציה משנית: המפגש עם המשטרה, עיכובים בהליך, חוויית החקירה הנגדית והסדרי טיעון. לפיכך, גישת המשפט הטיפולי מדגישה את החשיבות הרבה שיש לכך שאנשי מקצוע בתחום המשפט יכירו את המשמעויות הנפשיות של הטראומה וידעו להתייחס לנפגעי עבירה בכבוד, להקשיב להם ולהכיר בכאבם (Diesen, 2013).

בהקשר של ילדים נפגעי עבירה, ההליך הפילי זוהה ככזה שמתנגש פעמים רבות עם רוחתם האישית (Gal & Shidlo-Hezroni, 2011). לצד הספרות שזיהתה מרכיבים בהליך הפילי המייצרים עקה בקרב ילדים ונוער, כמפורט לעיל, מתחזקת ההבנה שהדרתם מההליך הפילי אינה הפתרון, שכן שילובם כשותפים בקבלת ההחלטות המשפיעות עליהם בהליך הפילי עשוי כשלעצמו לקדם את שלומותם. מחקרים העוסקים במעורבות ילדים ובני נוער בהליכי ההגנה עליהם הצביעו על כך שלכולת להשפיע על התהליך יש חשיבות רבה עבורם (Bessell & Gal, 2009; Gal, 2011). ילדים ובני נוער מבקשים להציג את נקודת המבט האישית והסובייקטיבית שלהם, להציע דרכי פעולה אפשריות (Jenkins, 2008) ולקיים דיאלוג מכבד וכן עם אנשי המקצוע (Bessell, 2015). עם זאת, טרם נבנתה תורה סדורה הממפה וממשיגה את המרכיבים המקדמים את שלומותם של ילדים ובני נוער תוך כדי מעורבותם בהליך הפילי הנובע מהפגיעה בהם, ואת המרכיבים הפוגעים בה (Cossins, 2020).

מתוך רצון להשלים את החסר המחקרי בתחום זה, המחקר הנוכחי בחן את חוויות ההשתתפות של ילדים בתהליכים פיליים בישראל דרך עיניהם של בני נוער נפגעי עבירות מין, ואת האופן שבו חוויית השתתפותם עוצבה על ידי פרקטיקות והתנהגויות של דמויות משמעותיות במהלך התהליך. הממצאים נדונים מנקודת מבט של המשפט הטיפולי, המכיר בהשפעה של המרחב המשפטי על עולמו הרגשי של היחיד, באמצעות זיהוי מאפיינים טיפוליים ואנטי-טיפוליים בלשון החוק, בדרכי העבודה ובהתנהגותם של אנשי המקצוע.

שיטה

שיטת המחקר שנבחרה היא איכותנית-פנומנולוגית, המתמקדת בחקירת תופעות ואירועים יום-יומיים דרך האופן שבו הם נתפסים ומתפרשים על ידי הפרט (Creswell, 2007). הגישה הפנומנולוגית מניחה שעל מנת להבין תופעה מסוימת לעומקה יש לבחון את האופן שבו סובייקטים חווים אותה ומתייחסים אליה, שכן מהות התופעה אינה עומדת בפני עצמה, אלא תלויה בעיני המתבוננים בה (Fontana & Borer, 2012). מאחר שההליך הפילי משפיע באופן עמוק על ילדים ובני נוער נפגעי עבירות מין, יש לפנות אליהם, כדי להבין את האופן שבו הם עצמם חווים ותופסים אותו.

כלי המחקר

המחקר התבסס על ראיונות חצי מובנים, שהתמקדו במספר היבטים כלליים ואפשרו את המשך החקירה, במידת הצורך, עד להשגת בהירות מספקת של הנושא הנחקר (Denzin & Lincoln, 2018). באמצעות שאלות פתוחות הוזמנו המשתתפים לתאר ולפרש את חוויותיהם לאורך ההליך הפלילי, מבלי להגביל את נקודת המבט שלהם לשלב מסוים או להיבט כלשהו של מעורבותם בו; זאת, מתוך הבנת החשיבות שבהתייחסות לכל שלבי ההליך המשפטי ולחיבור בין חוויותיהם של בני הנוער בהליך הפלילי לבין הקשרים רחבים יותר של עולמם (Randell et al., 2018).

מדריך הריאיון כלל שאלות פתוחות, שאורגנו בהתאם להתקדמות האופיינית של הליך פלילי בתיקי פגיעה מינית של קטינים. הריאיון התייחס להיבטים אישיים, משפחתיים וחברתיים שהשפיעו על השתתפותם של המרואינים בהליך הפלילי או הושפעו ממנו. המשתתפים הוזמנו לספר על האופן שבו היו מעורבים בשלבים השונים של ההליך ועל המחשבות והתחושות שליוו כל צומת, החל מחשיפת הפגיעה, דרך ההחלטה להגיש תלונה ועד השלבים השונים של ההליך הפלילי שהובילו להכרעת הדין. הריאיון עסק גם בתקשורת שהייתה לבני הנוער עם אנשים אחרים שהיו מעורבים בתיק (אנשי מקצוע, בני משפחה, חברי קהילה) ובהשפעה שהייתה לתקשורת זו עליהם.

מאפייני המשתתפים וגיוסם

המשתתפים במחקר נדרשו לעמוד בקריטריונים הבאים: (א) היו מתחת לגיל 18 כאשר נפגעו מינית; (ב) היו בין הגילים 14 עד 18 כאשר הוגשה התלונה נגד מבצע העבירה; (ג) היו מתחת לגיל 22 בעת קבלת ההזמנה להתראיין. מאפיינים אלה נועדו להגיע למדגם של צעירים ובני נוער שנפגעו מינית בילדותם, אך נדרשו להעיד בעצמם בבית המשפט זמן לא רב לפני הריאיון (ברוב המקרים בישראל, ילדים שנפגעו מינית מתחת לגיל 14 אינם מעידים בבית המשפט, ועדותם מוחלפת פעמים רבות בעדותו של חוקר ילדים מומחה, ראו Hershkowitz et al., 2005). שני קריטריונים נוספים היו: (ד) סיום ההליך הפלילי בעת הריאיון; (ה) מועמדים דוברי עברית, על מנת למנוע הטיות הנובעות מהבדלי שפה בינינו לבין המשתתף.

המשתתפים גויסו באמצעות הרשתות החברתיות והפניות מאנשי מקצוע המטפלים בילדים ובני נוער נפגעי תקיפה מינית במרכזים טיפוליים ייעודיים בישראל. מודעה ברשתות החברתיות שתיארה את מטרות המחקר ואת קריטריוני ההשתתפות הזמינה את המעוניינים ליצור קשר ישיר איתנו. בנוסף, מנהלי המרכזים הטיפוליים יצרו קשר עם מטופלים בהווה ובעבר שעמדו בקריטריוני ההכללה ועם הוריהם, מסרו להם מכתב מידע שנכתב על ידינו, והציעו להם ליצור עימנו קשר או למסור את פרטי הקשר שלהם כדי לשתף אותם.

בסופו של דבר, כלל המחקר 12 בני נוער וצעירים. עשרה משתתפים גויסו באמצעות הרשתות החברתיות, ושניים באמצעות הפניות מהמרכזים. לוח 1 מציג את מאפייני המשתתפים.

לוח 1: מאפיינים מרכזיים של משתתפי המחקר

שם	מגדר	תעסוקה	זיקה לפוגע	סוג הפגיעה	בית משפט	גיל 1	גיל 2	גיל 3
בן	בן	ללא	מורה	חדירה	כן	11	16	17
שרה	בת	תיכון	מדריך	חדירה	לא	13	14	15
תום	בן	ללא	מורה	מגע פיזי	כן	11	13	14
אריק	בן	תיכון	מורה	חדירה	כן	11	17	20
דוד	בן	עבודה	מורה	חדירה	כן	9	15	21
רון	בן	ללא	שכן	חדירה	כן	6	14	17
אדם	בן	חייל	זר	מגע פיזי	לא	16	17	18
אלה	בת	ללא	שכן	חדירה	כן	8	17	22
מאיה	בת	חיילת	אב	חדירה	לא	8	16	18
דניאל	בן	תיכון	רב	חדירה	לא	10	15	16
רות	בת	חיילת	אב חורג	חדירה	כן	12	16	18
מיכאל	בן	בחור ישיבה	רב	מגע פיזי	כן	13	14	18

תעסוקה = בתקופת קיום הריאיון

בית משפט = האם המשתתף או המשתתפת העידו בבית המשפט

גיל 1 = בעת תחילת הפגיעה המינית

גיל 2 = בעת פתיחת ההליך הפלילי

גיל 3 = בעת הריאיון

איסוף נתונים

הראיונות התקיימו בביתו של המרואייין או במקום אחר שנבחר על ידו. המשתתפים שוחחו עם אחד מאיתנו לבד, למעט שני ראיונות שהתקיימו בנוכחות האם, לבקשת המרואיינים. הראיונות נמשכו כ-90 דקות, משך זמן שאפשר למשתתפים לחלוק עימנו תיאור עשיר של חוויותיהם. כל ריאיון הוקלט ותומלל. איסוף הנתונים נעצר לאחר 12 ראיונות, כאשר הערכנו כי המחקר הגיע לרוויה תאורטית, כלומר, כאשר הנושאים שאליהם התייחסו בראיונות חזרו על עצמם, ולא נוסף מידע חדש משמעותי (Morse, 2000).

ניתוח נתונים

ניתוח נושאי שימש לפיתוח אינדוקטיבי של נושאים, תוך התמקדות בנקודות המבט של המשתתפים (Thomas, 2006). נושאים משותפים זוהו באמצעות מספר שלבים של קידוד (Charmaz & Belgrave, 2012; Punch, 2013). בשלב הראשון נקראו הראיונות כיחידות אורגניות ונפרדות זו מזו, וזוהו הנושאים העיקריים שעלו בכל ריאיון. לאחר מכן קובצו הנושאים השונים והוגדרו עולמות התוכן המרכזיים: התנהלותם של אנשי

החוק, יחסה של הסביבה הקרובה לנער או לנערה, עולמם הרגשי של הקטינים המעידים ודרכי התמודדות של המרואיינים עם אתגרי ההליך הפלילי. בשלב הבא נבחנה בשנית התייחסותם של המרואיינים לקטגוריות שהוגדרו, תוך כדי זיהוי של תמות משותפות למרואיינים ולעולמות התוכן ביחס לאופי המיטיב או הפוגעני של מצבים ואירועים שונים לאורך ההליך הפלילי. נקודת המבט התאורטית של תורת המשפט הטיפולי סיפקה את המסגרות המושגית והפרשנית לתמות שזוהו (Wexler, 2019) וסייעה בגיבושן של ארבע חוויות נבדלות, ומולן ארבעה צרכים, ששבו וחזרו בהתייחסותם של המרואיינים לשלבים שונים בהליך: (א) חוויית בדידות והצורך בתמיכה; (ב) חוויית זרות והצורך בהכנה מוקדמת; (ג) חוויית התעלמות והצורך בנראות (ד) חוויית אי-התאמה והצורך בהתאמת ההליך לקטין הנפגע.

איכות מתודולוגית

בכדי לאפשר שיקוף נאמן של דברי המשתתפים, תוך הימנעות ככל הניתן מהטיות שמקורן בדעות קדומות או תפיסות תאורטיות מוקדמות (Patton, 2002), השתמשנו במסגור (bracketing) של ידע קודם באמצעות כתיבה רפלקטיבית (Denzin & Lincoln, 2018) ובחינה מחודשת של הממצאים במספר סבבים, עד להגעה להסכמה משותפת (Chan et al., 2015). כך למשל הוחלט להקשיב לדברי המשתתפים כפי שהם ולהימנע מפרשנות פסיכודינמית. העובדה שהראיונות שנערכו היו ארוכים ואינטנסיביים (כשעה וחצי במוצע), אפשרו לנו להכיר את הקול הייחודי של כל אחד ואחת מהם ולהקפיד על נאמנות לדבריהם. חיזוק נוסף לאמינות הממצאים (trustworthiness) הושג באמצעות טריאנגולציה, שיתוף פעולה מחקרי בין-תחומי בינינו – עובד סוציאלי ומשפטנית. בדרך זו ניתן היה לבחון את חוויותיהם של המשתתפים תוך שילוב של מספר נקודות מבט: זכויות הקטין נפגע העבירה וכן רצונותיו וצרכיו הפסיכולוגיים-התפתחותיים כמו גם אלו הנובעים מטרואומת הפגיעה. כלי נוסף להתמודדות עם הטיות היה הצגת המחקר בשלבי השונים בפורום תלמידי מחקר, שבו הוזמנו המשתתפים לספק נקודות מבט נוספות על תהליך הניתוח וארגון הנתונים. יצוין, שהוצע למשתתפי המחקר לקבל לידיהם את החלקים במחקר שנגעו לדבריהם, כדי לוודא שאכן כוונותיהם הובנו; רק משתתף אחד קיבל את ההצעה, ובתגובתו לטקסט הוא התמקד בתחושות כלליות בעת קריאתו, ולא העיר הערות על האופן שבו פורשו דבריו.

אתיקה

בהינתן הפגיעות היתרה של אוכלוסיית המחקר ננקטו אמצעי זהירות יתרים בביצועו. כל המשתתפים קיבלו מידע מפורט בכתב ובעל פה שתיאר את מטרת המחקר, ציין את האפשרות שהראיון יעורר תחושות לא נעימות והסביר כי ההשתתפות התנדבותית לחלוטין. כל המשתתפים נתנו הסכמה בכתב. הורים למשתתפים קטינים חתמו גם הם על טופס הסכמה מדעת. המשתתפים לא תוגמלו על השתתפותם. בהכנת מדריך הראיון הוקדשה מחשבה רבה לניסוחים באופן שימנע פגיעה במרואיינים. כך למשל,

מדריך הריאיון אפשר להם לשיים את הפגיעה ואת זהותם כנפגעים בלי להכתיב להם מושגים כאלו ואחרים. במהלך הראיונות, במקרים שבהם ניכרו סימנים של קושי או לחץ, הוצע למשתתפים לעשות הפסקה, לדלג על שאלות או להפסיק לגמרי את הריאיון. כל המרואיינים ללא יוצא מן הכלל התעקשו להתייחס לכל השאלות והדגישו שוב ושוב את רצונם להשתתף כדרך להשמיע את קולם במחקר.

המחקר אושר על ידי ועדת האתיקה האוניברסיטאית ויחידת המחקר במשרד הרווחה. המשתתפים קיבלו שם בדוי כדי להגן על האנונימיות שלהם. כל הקבצים והמסמכים (למעט טופס ההסכמה) הוסרו מהזיהוי. טופסי ההסכמה נשמרו בתיקיה מאובטחת נפרדת. למשתתפים הוצעה האפשרות להסתייע, במידת הצורך, בקווי סיוע ובאנשי טיפול. כמו כן, יום לאחר הריאיון פנינו אליהם שוב, בהסכמתם, על מנת לדרוש בשלומם ולתת מענה לשאלות או צרכים שהתעוררו בעקבות הריאיון.

ממצאים

לצעירים שרואיינו במחקר זה היו חוויות, תגובות ותפיסות מגוונות של שלבי ההליך הפלילי השונים. חלקם תיארו את ההליך או חלקים ממנו כחוויה חיובית; אחרים חוו את עדותם או חקירתם במשטרה כטראומה. חלקם הסתפקו בכך שהוריהם פעלו עבורם כמתווכים, קיבלו ומסרו מידע לרשויות; אחרים הביעו עניין בתקשורת ישירה מול אנשי המקצוע. חלקם הביעו רצון להיות מעורבים בהליך הפלילי; אחרים הסתייגו מהשתתפות בשלבים מסוימים ואף התנגדו להשתתף בהם. עם זאת, ניתוח כלל הראיונות מנקודת המבט של המשפט הטיפולי זיהה ארבעה מאפיינים שקיומם הגביר אצל כולם את ההשפעה המיטיבה של ההליך הפלילי וסייע בהפחתת מצוקתם הרגשית: (א) תמיכה, הכרה ואמפתיה; (ב) הכנה וליווי מתמשך; (ג) נראות והזדמנות להשמעת קול; (ד) התאמה אישית. קיומם של מאפיינים אלה נקשר על ידי המרואיינים לחוויה חיובית, והיעדרם נחוה כמזיק, כואב ואף טראומטי.

תחושת בדידות והצורך בתמיכה רגשית

המשתתפים התייחסו בדבריהם לצורך בסביבה תומכת ומתקפת, ולצד זאת גם לרצון לשמור ככל הניתן על פרטיותם. הצורך בפרטיות והמגבלות החוקיות על שיתוף בפרטי החקירה הותירו את בני הנוער לעיתים כמעט ללא מעגלי תמיכה לאורך ההליך הפלילי הממושך. כך למשל ליאור ומיכאל תיארו את הבחירה לשמור על פרטיותם ובו-בזמן להפיג את חוויית הבדידות בעזרת שיתוף של דמויות קרובות מעטות. ליאור סיפר:

זה סוד ששמור אצלי מכולם. האמת היא שהרבה אנשים לא יודעים על זה. אחים שלי לא יודעים על זה. חברים שלי לא יודעים על זה. רק טיפה אנשים מסביב יודעים על זה. אני מסתיר את זה מכולם, אבל היו אנשים שאני דיברתי איתם.

לדברי מיכאל: "[כשהסביבה יודעת] יש לך עם מי לדבר על מה שקרה... זה משחרר אותך... כשאף אחד לא יודע, זה כמו סוד שאני חייב לשמור... אני מעדיף שההורים שלי

ידעו על זה, אבל לא אנשים אחרים". ליאור ומיכאל תיארו את המטרות הזרות שרצו להשיג (שמירת הפרטיות והפגת הבדידות), ולצד זאת את הבחירה השונה שהייתה להם ולמשתתפים נוספים ביחס לזהותם של שותפי הסוד (הורים, לעומת דמויות אחרות). אצל מרואיינים אחדים, הגשת התלונה הייתה בניגוד לדעתם של בני משפחה או בניגוד לעמדתם של חברי קהילה, שציידו בפוגע או שבחרו להתעלם מהפגיעה שנחשפה בקהילתם. במקרים אלה הבדידות העמוקה לוותה גם בתחושת חוסר אמון או חוסר אכפתיות. רות סיפרה: "נתקלתי בהתנגדות רבה. המשפחה התנגדה למהלך הזה בתוקף. הם ניסו לחבל בו. אמרו שאני משקרת, שאני ממציאה הכול". לדברי בן: "זה היה נושא שיחה בין התלמידים. מאוד הציקו לי עם זה. כל מיני הערות שבחורים אוהבים לזרוק. סתם לעקוץ... [אבל] אף אחד מהצוות לא הרים טלפון. זה לא ממש עניין אף אחד. אף אחד לא התקשר".

לעיתים חוויית הבדידות של הצעירים הנפגעים נבעה מנהלים שנועדו לשמור על חיסיון או למנוע את שיבוש העדות. תום, למשל, תיאר כיצד באחד מהרגעים הקשים ביותר בעדותו, בבית המשפט, חש שהוא אינו יכול להמשיך וברח מהאולם החוצה, בלי שהיה מי שיתמוך בו: "אמרתי: 'אני לא רוצה להמשיך'. יצאתי החוצה, ואף אחד לא ניגש אליי, כי אני באמצע עדות. יצאתי החוצה לבד, בכיתי ממש המון זמן". הוא תיאר, כמו משתתפים רבים אחרים, את המשמעות הרבה שהייתה לדרך שבה התנהלו אנשי המקצוע, גם, ואולי אף בייחוד, כאשר היו נתונים תחת מגבלות נוהליות:

מגיע חוקר ואפילו לא יודע מה אתה רוצה ממנו. הוא כותב את מה שאתה אומר, ואתה צריך להוציא את כל הכאב הכי גדול שלך. ללא רגש. זה כמו... "בוא נגמור עם זה". זו תחושה מאוד לא נעימה. רציתי להגיד דברים בחקירה, אבל לא אמרתי.

שרה סיפרה: "צפיתי בשידור החוזר של האירוע לבד. אני לבד, בלי מלווה שלי. בלי אף אחד. לא יכולתי לראות הכול. עצרתי באמצע". תום ושרה תיארו כיצד חוויות בדידות שנובעות מהתנהגויות שונות של אנשי המקצוע (יחס מרוחק וענייני של החוקר ודרישה לצפות לבד בסרטון השחזור) פגעו ביכולתם לתפקד כראוי ולמלא את המשימה שהייתה מצופה מהם. לצד אלה, כמה מרואיינים התייחסו בדבריהם גם לחוויות מיטיבות, שהיו קשורות להתנהגות אמפתית של אנשי מקצוע ולמחוות של אכפתיות כלפיהם. התייחסות זאת בלטה במיוחד ביחס לשופטים. תום אמר: "ראיתי שהוא מקשיב. בדרך כלל השופט יושב מול המחשב, ולא נראה שהוא מסתכל, אבל הוא הוריד את המסך והראה לי שהוא מקשיב לי". אריק סיפר:

השופט דיבר משהו כמו עשר שניות. הוא אמר "אני מוצא את הנאשם אשם בכל האישומים", וזהו. כשיצאתי עברתי ליד השופט שהתיישב שם ובכיתי. אמרתי לו: "תודה רבה. כאילו, אני מאוד מאוד... תודה רבה, אני מאוד מעריך את זה", ואז הוא חייך אליי סוג של חיוך כואב... השופט שלי היה מאוד מאוד אנושי.

הקושי בהתמודדות עם מצבים לא מוכרים והצורך בהכנה מוקדמת

למול חוויות הבדידות, המשתתפים תיארו את ההשפעה המיטיבה שהייתה עבורם לליווי ולתמיכה רגשית. נוכחותן של דמויות מלוות סיפקה תחושת יציבות והייתה מקור לכוח ותקווה. תיאורים שכאלה עלו ביחס לאנשי טיפול, מלווים בהליך הפלילי וקבוצות תמיכה. מיכאל סיפר: "[המלווה] הסביר שיש למה לקוות. יש זמנים שבהם אתה חושב שאין תקווה, ואז הוא מראה לך שיש תקווה". לדברי רות: "[המטפלת] ליוותה אותי בהכול. היא דיברה איתי והכול. היה אכפת לה ממש, היא לא עזבה אותי לבד. היא הייתה שם... אני אוהבת אותה באמת". אלה התייחסה לקבוצות התמיכה: "נכנסתי [לקבוצות] ממש בחודשים האחרונים, כדי לשמוע סיפורים... חשוב לי לשמוע מבנות אחרות על החוויה, על השיקום, על התוצאה".

בתיאורים אלה ניתן לזהות, בין היתר, את התרומה שהייתה למלווים בתיווך התהליך לנפגעים הצעירים. ואכן, אחת מהמשימות המרכזיות שתוארו ביחס לדמויות המלוות הייתה צמצום רב ככל האפשר של גורם ההפתעה ושל תחושת הזרות שהייתה למשתתפים. המעורבות בהליך הפלילי תוארה בראיונות כחוויה של הימצאות במצבים יוצאי דופן ומפתיעים, שערערו את תחושת הביטחון של המשתתפים, לעיתים עד כדי תחושת איום של ממש. מאפיינים שכאלה עלו בדברי המרואיינים על שלבים שונים לאורך ההליך: החקירה המשטרית, המפגש עם נציגי הפרקליטות והעדות בבית המשפט. ביטויים של תחושת זרות וחוסר מוכנות תוארו הן ביחס למרחב הפיזי והן ביחס לתפקיד שאותו נדרשו למלא. תום תיאר: "הגענו למשטרה, ואז מגיע חוקר... שמים אותך בחדר... לא יודע, לא הכרתי את זה, לא ידעתי מה זה שוטר". בן שיתף בתחושותיו: "חשבתי [ש]זה יהיה חדר עם מדבקות של פו הדוב על הקיר. זה לא היה ככה. זה היה ממש כאילו... בכניסה יש שומר, שער ברזל סגור..." לדברי דוד: "זה היה מאוד מאוד מוזר. אני זוכר ממש שזה היה מאוד מאוד... לא מה שדמיינתי. לא מה שציפיתי. זה גם קצת משהו שמעורר חרדה".

תום, בן, ודוד הדגימו, כל אחד בדרכו, את חוויית הזרות שהשפיעה עליהם עד כדי קושי במציאת המילים מתאימות להביע את חווייתם ("לא יודע", "לא ככה", "לא מה שדמיינתי..."). היעדר ההיכרות המוקדמת וחוסר המוכנות לקראת המשימה שעמדה בפניהם כעדים נפגעי עבירה גרמו לרבים מהמרואיינים לחוש מופתעים ולהתקשות להתמודד עם האירועים. אלה סיפרה: "הגעתי לבית משפט כולי כוח וזה, ואז הוא נכנס. ואז בהתחלה לא קלטתי שזה הוא, ואז פשוט הגוף שלי התחיל לרעוד. התחלתי לרעוד, החוורת, ואז כשהשומר הוציא אותי החוצה נכנסתי להיפרוונטילציה". תום סיפר: "ואז לא זכרתי מה קרה. אמרתי שאני צריך הפסקה ורצתי לשירותים". בן תיאר: "ואז הפרקליטה התחילה. [היא] אמרה לי 'בוא תספר לנו מה שאתה רוצה', ואני שכחתי הכול. לא ידעתי כלום. מה אני אמור להגיד, מה אני לא אמור להגיד. לא זכרתי מה קרה בכלל".

נוסף על התגובות הגופניות הסוערות, השכחה והרצון לברוח, הייתה לגורם ההפתעה השפעה רבה על יכולתם של חלק מהמשתתפים להצליח לעמוד על שלהם,

והיא גרמה להם לציית לדרישות המבוגרים ובעלי הכוח. רון שיתף: "אני זוכר שבאתי לבדיקה רפואית. רק כשנכנסתי לחדר הבנתי במה מדובר. לא רציתי לעשות את זה. ממש הייתי נגד. אני זוכר שאמרו לי שאני חייב. אתה חייב לעשות כל מה שאומרים לך, כמו זומבי". רות סיפרה:

הייתה איזושהי מלכודת שהם הטמינו לחשוד. הם ביקשו ממני ומאחותי לשבת על הספסל בתחנת המשטרה, והם יביאו אותנו באותו זמן שהיינו שם, והם רצו לראות את התגובה. הביאו אותנו, והוא התחיל להשתולל ולצעוק עלינו: "אני אמות בגללך, את תהרגי אותי", כל מיני דברים... רציתי לקום וללכת [כי] לא ידעתי אם הוא יעשה לי משהו. מצד שני, לא ראיתי ברירה אחרת.

ביטוי נוסף להשפעה הרבה שהייתה למרכיב ההפתעה על תפקודם של המשתתפים, ניתן למצוא בתיאורי ההסתגלות ההדרגתית שהתרחשה לאורך ההליך. השיפור בתפקוד מתואר כתוצאה מהיכרות הולכת ומתרחבת של המשתתפים עם המרחב המשפטי ועם המשימה שלהם כעדים נפגעים. לדברי תום: "לאט לאט כאילו התחלתי לספר קצת מה היה. כאילו יש דברים שכאילו שכחתי. לאט, לאט כאילו זה עלה לי... עוד דברים שהוא עשה לי". אלה סיפרה: "בחקירה הראשונה לא זכרתי כלום, ובחקירה החמישית כבר זכרתי מה היה... כי זה כמו שעם הטיפול נזכרתי בדברים, אז גם בחקירות נזכרתי בדברים שהיו מודחקים אצלי".

כאמור, בנוסף להשפעה החיובית שהייתה לניסיון המצטבר, מספר משתתפים הדגישו את התועלת הרבה שהייתה להכנה המוקדמת, שגרמה להם לחוש רגועים יותר ולשלוט ברגשותיהם. לדברי אלה:

להעיד בבית המשפט היה הרבה יותר קל מאשר להעיד במשטרה, כי הם הכינו אותי לזה הרבה יותר טוב. כלומר, יום לפני לקחו אותי לבית המשפט [כדי להראות לי] איך המקום עומד להיראות — איפה אני אשב, איפה הוא יעמוד, איפה כולם יהיו, ואז זה נתן לי הרבה שלווה.

דניאל סיפר: "היא [המלווה] אמרה לי שאולי ארגיש ממש כועס במהלך העימות, ושאני צריך להצליח להישאר רגוע כמה שאפשר... הייתי הרבה פחות לחוץ ממה שחשבתי שאהיה... שלטתי בעצמי... לא נתתי לכעס להתפוצץ". אלה ודניאל הדגישו את חשיבותו של המלווה האישי בהכנה המוקדמת לקראת משימות שונות בהליך. ההכנה חשובה הן בהיבטים הפיזיים והמעשיים, כגון: היכן ישב כל צד, מתי ייקרא הקטין להעיד, ומי ישאל את השאלות, והן בהיבטים הרגשיים — היכן עלולים לצוץ קשיים, ומה עלול לגרום ללחץ. לרבים מהמשתתפים לא הייתה דמות מלווה שכזאת, וחלקם התייחסו לכך ולמחשבה על התרומה שהייתה עשויה להיות להכנה מראש על ידי מלווה. תום אמר:

צריך יותר הכנות נפשיות לזה. אני חושב שביום הראשון שהגעתי לא הייתי מוכן לזה נפשית. הרגשתי שעוד שניה אני [עומד] או להתעלף או למות. אם היו מכינים אותי יותר לזה... צריך מישהו שיעזור לך להיות יותר חזק. זה לא קל.

ליאור הוסיף: "אם עכשיו הייתי יושב עם ילד אחר שמתחיל את התהליך... הייתי מכין אותו. מסביר לו מה הולך להיות שם. שהוא לא יהיה מופתע ובהלם. כל הבעיה זה ההפתעות. הייתי מכין אותו בדיוק מה קורה שם שיהיה חזק". בדברים של תום וליאור ניתן לזהות את המשמעות הרגשית של מתן מידע מוקדם ("כל הבעיה זה הפתעות") ואת התפיסה של ההכנה המוקדמת כמקור כוח ("מישהו שיעזור לך להיות חזק" ו"הייתי מכין אותו... שיהיה חזק").

חוויות של נראות לעומת הדרה והתעלמות

המרוויינים תיארו מנעד רחב ומשתנה של האופן שבו חוו את עצמם כשותפים של ממש בהליך הפלילי או לחלופין – כגורם חסר חשיבות שניתן להדירו מהמידע ומקבלת ההחלטות. ניתן להצביע על שלושה היבטים מרכזיים בחוויית ההשתתפות של בני הנוער: קבלת מידע על ההליך המתנהל, המידה שבה חשו שסיפור הפגיעה שלהם מסופר כפי שהתרחש ומידת השותפות בקבלת ההחלטות.

בני הנוער הביעו עמדות מגוונות וצרכים משתנים ביחס למידה ולדרך הרצויים לקבלת המידע לאורך ההליך הפלילי. חלקם הביעו את רצונם בדיאלוג ישיר עם אנשי המקצוע, ואחרים ציינו את הצורך שהיה להם במבוגר שיסנן ויתווך למענם מידע מציף ומיותר. אלה סיפרה: "חייתי את חיי ורציתי להמשיך הלאה, אבל כל שבועיים היינו מקבלים טלפון ומדברים. אז טוב שאימא שלי טיפלה בזה. אני מסתדרת טוב עם אימא שלי, אז כן, אני יכולה לסמוך עליה שתספר לי". תחושתו של תום הייתה הפוכה: "נגיד החוקר התקשר ומודיע לאימא שלי. אז למה הוא לא מודיע לי? למה לאימא שלי? זה לא מקצועי... ילד עובר טראומה כלשהי, [ואז] תלונה במשטרה... אותה סמכות שהוא אזר כוחות להתלונן אצלם, שהיא גם תעדכן אותו". אלה ותום הסבירו את עמדותיהם השונות ביחס לרצון בתיווך הורי. אלה הביעה את האמון שהיא נותנת באימה ואת העדפתה שידברו איתה. תום מנגד, תיאר את בחירת המשטרה לדווח להוריו כלא מקצועית ומזלזלת.

במקרים רבים תחושת ההדרה נבעה מהפער שנוצר בין החוויה הסובייקטיבית האישית של הפגיעה לבין האופן שבו הוצגה הפגיעה בכתב האישום. שיקולים ראיתיים ומשפטיים וניסוח עובדתי ורשמי של ההתרחשויות גרמו לחלק מהנפגעים לחוש שהסיפור האישי נלקח מהם, שונה או צומצם או אפילו שנעשה בהם ובסיפורם האישי שימוש לצורך השגת מטרות אחרות. לדברי תום: "כשהסתכלתי על כתב האישום אחרי שהוא יצא, הכול היה מבלגן. השמות, המספרים, ומי היה הראשון ומי השני... הכול לא היה בסדר". דוד סיפר: "בשלב מסוים הרגשתי שלוקחים ממני את הסיפור, שהוא כבר התנתק ממני. שזה כבר לא שלי". אריק שיתף: "אנסו אותי. באמת. כמה פעמים. [אבל] בכתב האישום היה חסר מעשה סדום שחוויתי פעמיים. למה?? לפני כחודש ראיתי את אותו עורך דין בפרקליטות. התחשק לי להרביץ לו. איזו זכות יש לך למחוק דברים שעברתי?"

כפי שמודגם בדברי המשתתפים, הפער בין סיפור הפגיעה האישי לבין הניסוח המשפטי עשוי לקבל משמעות שונות אצל הנער הנפגע. תום תיאר את הפער בין

כתב האישום לחווייתו האישית כ"בלגן" ו"לא בסדר", אצל דוד הייתה לפער משמעות עמוקה יותר, של אובדן הבעלות על הסיפור האישי, ואילו אצל אריק הפערים נחו כמחיקה של החוויה עצמה וכהכחשה של הפגיעה שחוהה.

המרכיב המשמעותי השלישי בעיצוב חוויית ההשתתפות היה, כאמור, מידת המעורבות בקבלת ההחלטות. המרואיינים תיארו מדרג רחב של הדרה מקבלת החלטות: שיתוף למראית עין או בדרך מניפולטיבית, הפעלת לחצים ואף כפייה גלויה של רצונות המבוגר על הילד. רון סיפר: "לא יכולתי לבחור. אמרו לי שאני חייב. אמרתי [למשטרה] רק אחרי הרבה שכנועים. כולם הפעילו עליי לחץ — בית הספר, ההורים שלי". גם שרה חשה שהכריחו אותה לפעול כנגד רצונה: "הייתי בפנימייה, והם די הכריחו אותנו להגיש תלונה. בלי לשאול שאלות לקחו אותנו לשם וזהו... לא רציתי להגיש תלונה. בכלל לא הבנתי שאני יכולה לבחור שלא. פשוט לקחו אותי בכוח, ואף אחד לא שאל אותי". רות, בניגוד לרון ושרה, התעקשה להעיד: "במשך שבוע שלם התווכחתי עם אימא שלי, עם דודה שלי, עם כל המשפחה שלי שאני רוצה להעיד. כי התובע שכנע [את אימא שלי שאני לא חזקה מספיק], וכולם אמרו לי: 'קחי את הסדר הטיעון', וזה ממש הציק לי". ביטוי בולט נוסף לחוסר השיתוף ולהדרה מקבלת החלטות היה התעלמות מרצונות או בקשות של בני הנוער. רות תיארה את אכזבתה:

ביקשתי שהוא לא יהיה בחדר או ששיימו וילון. הם לא עשו את זה ולא את זה. נכנסתי לאולם וראיתי אותו... והייתי כולי מפוחדת וכועסת. אף אחד לא הקשיב למה שרציתי. כאילו, מה ביקשתי? הסכמתי לבוא לכל החקירות, הסכמתי לדבר מול הרבה אנשים שאני לא מכירה, והם אפילו לא נתנו לי את הדבר הקטן שביקשתי.

אלה חשה אף היא שרצונה לא זכה לתשומת לב:

הוא לא נתן לי תשובה מדויקת לגבי הפרגוד. וכל הזמן ניסיתי לשאול אותו "מה קורה עם זה? מה קורה עם זה?" הייתי בלחץ. רציתי תשובות. ואז זה לא קרה, כי היו לו מאה ואחד דברים לסדר, אז דברים שהיו חשובים לי נפלו.

תום שיתף בתחושות העלבון שלו:

ההורים שלי פנו לכל מיני ארגוני נפגעים... הנציגים שלהם הגיעו אלינו הביתה, ואני ממש התנגדתי לזה. אני לא אוהב את הארגונים האלה... אז הם באו לפגישה, ואני חרמתי אותה. נעלבתי שהפגישה התקיימה. זו התקיפה שלי, ואף אחד לא מתחשב בי. למה אתם קובעים פגישות? אז כשהם הגיעו, יצאתי החוצה בהפגנתיות.

כפי שניתן לראות בדבריו של תום, ההתעלמות מרצונותיהם של בני הנוער התרחשה לעיתים גם מצד בני משפחה, ולא רק מצד נציגי המערכת. במקרים אחדים נבעה תחושת ההדרה מהאופן שבו יושמו הנהלים המשפטיים. המעמד המשפטי של נפגע העבירה כמי שאינו מהווה צד בהליך לא תוּך כראוי לבני הנוער, וכתוצאה מכך החרפה התחושה של בני הנוער שהם "בלתי נראים" ושקולם אינו נשמע, כפי שסיפר בן: "ביקשתי לראות את העדות שלי, אבל לא מסרו לי אותה. ביקשתי לראות את החקירה שלו, ולא נתנו לי... כמה פעמים אמרו לי: 'אתה לא צד לתיק'". אלה מחתה על

ההתעלמות ממנה: "הם לא הסתכלו עליי, לא דיברו איתי, לא פנו אליי בכלל. שלושת השופטים. כל מה שקרה היה בין עורך דינו [של הנאשם], הפרקליטות והשופטים. ניסיתי להשמיע קול, להגיד: 'רגע, אני כאן!'"

הצורך בהתאמת ההליך לקטין הנפגע

המשתתפים ייחסו חשיבות רבה להתאמת ההליך לגילם הצעיר, לחוסר ניסיונם ולרקע התרבותי שלהם. הצורך בהתאמה עלה הן ביחס לתקשורת עם אנשי מקצוע, כגון עורכי דין ושוטרים, והן ביחס לבני משפחה ומלווים אישיים. בן סיפר על חוסר התאמת ההליך לגילו ולניסיונו:

בסוף החקירה הוא הדפיס את מה שהקליד ואמר: "חתום על זה כדי לאשר שזה מה שאמרת". לא קראתי את כל מה שהוא כתב. חתמתי ו... אף פעם לא חתמתי על מסמכים חשובים. ואז [בבית המשפט] אמרו לי: "אתה חתמת על זה!" מה אתה רוצה ממני? אני ילד בן 16, בחיים לא חתמתי על משהו.

גם הדר הדגיש את אי-ההתאמה לגיל: "אז הייתה לי מישהו שליוותה אותי... היא ליוותה אותי, ויכולתי להתקשר אליה, אבל גם אני זוכר שזה היה מאוד לא הולם גיל כזה. אני שידרתי משהו שלא היה מתאים לגיל שלי, אז היא דיברה איתי כמו בן אדם מבוגר". אריק הדגיש את הרקע התרבותי השונה: "הוא שאל אותי: 'הוא נגע בפין שלך?' אז אמרתי לעצמי: 'אה, קוראים לזה פין?' בתור ילד חרדי לא היו לי המילים... לדבר על נושא כזה זה כמוני לדבר רוסית. קיוויתי שהוא הבין למה התכוונתי".

כפי שעולה מהדברים, למשתתפים היה חשוב שהמידע יועבר אליהם בשפה המתאימה לגילם, לרקע שלהם ולרמת התפתחותם. כדי לחוות חוויה חיובית של שיתוף מידע, המשתתפים נזקקו להסבר של המונחים המשפטיים ושל תכנים לא מוכרים אחרים (כגון מושגים הקשורים ליחסי מין). כאשר המידע הועבר ללא ההסברים הדרושים, הם חוו בלבול, והמידע הפך למקור לחץ.

דין

משתתפי המחקר חשפו חוויה עשירה ורב-ממדית של נפגעי עבירה צעירים שהיו מעורבים בהליך פלילי נגד הפוגעים בהם. התובנות שנאספו מהראיונות תורמות לידע על ניסיונם של נפגעי עבירה צעירים בהליך הפלילי, ומדגימות באופן מפורט ועשיר את האופן שבו ההליך הפלילי נחוה על ידם ומשפיע עליהם. ממצאי המחקר מצביעים על היותו של ההליך הפלילי רווי במאפיינים מעוררי מצוקה. המרכיבים השליליים שתוארו ברובם אינם מבניים, כלומר אינם חלק מהדין הכתוב, ועל כן הם ניתנים לשינוי, כך שתתהווה חוויה מיטיבה יותר עבור הקטינים נפגעי העבירה, וזאת מבלי לפגוע בזכויות הנאשמים, בתקינות ההליך ובטובת הציבור. ההתבוננות על הרבדים השונים של המרחב המשפטי היא חלק מיסודות המשפט הטיפולי, המבחין בין היבטים מבניים של המשפט לבין היבטים היישומיים שלו (Wexler, 2019). התמונה שהצטיירה מדברי המשתתפים

היא של מסע רווי קשיים, לעיתים אף טראומטי, אך בעל סיכוי להיות מיטיב יותר, באמצעות שינויים באופן היישום של שיטות עבודה וביחסם של אנשי המקצוע אל הקטינים המעורבים.

ראוי לציין שלמרות גילם הצעיר, המשתתפים לא הביעו ציפייה מאנשי החוק לנקוט עמדה חד-צדדית לטובתם. תחת זאת עלתה מדבריהם השאיפה לקיים הליך נטול פניות ומאוזן שישמור על כבודם ויגן עליהם מחוויות המייצרות פגיעות נוספות. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם מחקרים המצביעים על כך שתחושת אכזבה מההליך הפלילי בקרב ילדים נפגעי עבירה קשורה לליקויים בדרך הניהול של ההליך, ואינה נוגעת למעמדו של הנאשם או לזכויותיו להגנה משפטית (Ben-Arieh & Windman, 2007). אנשי המקצוע במערכות החוק מקבלים בדרך קבע החלטות הקשורות לאופן ניהול התיקים הפליליים. לעיתים עולות ההחלטות בקנה אחד עם רצונותיהם של הצעירים הנפגעים ועם טובתם, ובמקרים אחרים היא נוגדת אותם. ללא קשר לתוכן ההחלטה, חוויית ההליך על ידי נפגעי העבירה כהוגן ומשתף מגדילה את הסיכוי שהוא יתרום לתהליך ההחלמה שלהם. תובנה זו מרמזת על קשר אפשרי בין הגינות ההליך (procedural justice) לבין השפעתו המיטיבה על שלומותם (well-being) של קטינים נפגעי עבירה, קשר המחייב בדיקה אמפירית מדוקדקת. במילים אחרות, ממצאי המחקר מצביעים על כך שחוויה של הליך הוגן לא רק מגבירה תחושות של אמון ולגיטימציה כלפי מערכת אכיפת החוק (Tyler, 2003), אלא גם תורמת לרווחה האישית של נערים ונערות נפגעי עבירה. ממצאי המחקר עולה באופן ברור שלא תוצאת ההליך היא שהעסיקה את הנערים והנערות והשפיעה על מצבם הנפשי, אלא היחס שלו הם זכו מהסובבים אותם לאורכו; הם לא שאפו לענישה מחמירה, אלא להקשבה, יחס מכבד ותמיכה רגשית.

שיתוף ראוי של ילדים ובני נוער בהליך מתבסס על יחס מכבד, המאפשר להם לממש את זכויותיהם באופן המתאים לטובתם ולרצונותיהם והולם את גילם ואת יכולותיהם (Bessell, 2015; Bessell & Gal, 2009). גישות המתמקדות בהגנה על רווחתם הנפשית של הילדים מותירות אותם בעמדה פסיבית ונטולת השפעה. מנגד, גישת השיתוף בתהליכי קבלת החלטות מבוססת על התייחסות לילדים וצדדים נוספים בהליך כנושאי זכויות, ועל כן מתחשבת באינטרסים של מגוון בעלי עניין – הנאשמים, נפגעי העבירה ואף מעגלי המשפחה והחברה שסביבם (Gal, 2011). שיתוף ילדים ובני נוער כולל מתן מידע מותאם גיל, חירות להביע דעה בחופשיות ומתוך תחושת ביטחון ומחויבות של המבוגרים להעניק לעמדותיהם משקל ראוי, בהתאם לגילם ולבגרותם (Bessell, 2015). מרכיבי השתתפות אלה עשויים לתרום גם להגברה של תחושת השליטה בקרב מי שנפגעו לא מכבר (Gal, 2011) ושל תחושת המחוללות (agency) שלהם – היכולת לעצב את מהלך חייהם (Hanson, 2016).

לצד הרצון שיתייחסו אליהם כשותפים לתהליך, הביעו המשתתפים דעות מגוונות על תפקידם של הבגירים כמגנים מפני ההשפעות המזיקות של ההליך הפלילי. חלקם הדגישו את רצונם בשותפות מלאה ובדיאלוג ישיר עם אנשי המקצוע, ואחרים ציינו את הצורך במבוגר שיתווך עבורם את המידע ויסנן מידע מציף או מיותר. למרות המגוון

הגדול של האירועים המאתגרים ושל התגובות שתוארו, ניתן להבחין בנקודות דמיון בולטות המשותפות לחלק גדול מהחוויות המתוארות: (א) תחושות בדידות והיעדר תמיכה רגשית; (ב) פעמים רבות לא הייתה הכנה מוקדמת; (ג) פעמים רבות הייתה התעלמות מקולם של בני הנוער; (ד) לעיתים קרובות לא הייתה התאמה אישית של ההליך. כל אלה עוררו בקרב המשתתפים תחושת מצוקה וחוסר אונים. מאפיינים משותפים אלה נמצאו גם במחקרים קודמים כגורמי סיכון מרכזיים עבור ילדים המעידים בבית המשפט (Back et al., 2011; McAuliff et al., 2012).

כלל הממצאים מחזקים את ההבנה שההליך הפלילי כשלעצמו אינו בהכרח מיטיב או פוגעני, אלא מושפע מהאופן שבו מיושמים נוהלי העבודה, הדרך שבה נוהגים אנשי החוק עם הילדים ומידת המוכנות של הקטין הנפגע המעיד. מכאן שאין די בהקפדה על מימוש הוראות החוק הפורמליות; שיפור מהותי של חוויית ההליך הפלילי עבור נפגעי עבירה צעירים מצריך הליכה של כבדת דרך נוספת וגילוי יחס אנושי, אכפתי וסבלני כלפיהם, תוך שימת לב למספר עקרונות, שיפורטו להלן.

המחקר הנוכחי תורם לידע הקיים ומציע תובנות מעבר למחקרים קודמים בכמה היבטים: ראשית, בניגוד לרוב המחקרים הקודמים על קטינים נפגעים, מחקרנו חרג מעבר לחוויית הדיון בבית המשפט. ראיונות העומק חשפו את חוויותיהם המורכבות של הילדים נפגעי העבירה ביחס לממשק הכולל בין הפגיעה שחוו לבין המרחב המשפטי, החל מהדיווח לרשויות, דרך חקירת המשטרה, הדיונים המקדמיים והעדות בבית המשפט וכלה בהכרעת הדין וגזר הדין. מעורבותם של בני הנוער בהליך הפלילי אינה מתוארת כאירוע בודד, אלא כשלב ארוך וסוער בחייהם, עם עליות ומורדות, שכלל מפגשים חיוביים וחיוביים פחות עם אנשי מקצוע שונים ומגוונים.

שנית, המחקר הנוכחי חרג מהגישה הכמותנית הרווחת בהקשר הנחקר, ובכך אפשר הבנה רב-ממדית של החוויות שצברו בני הנוער במהלך השתתפותם בהליך הפלילי. ההתבוננות האיכותנית אפשרה לזהות את האופן האמביוולנטי, הדינמי והמורכב שבו ילדים נפגעי עבירה חווים את ההליך הפלילי לכל אורכו. המרכיבים החיוביים שזוהו עשויים לשמש כעקרונות מנחים לקידום מעורבות טיפולית בהליך הפלילי עבור צעירים לאחר פגיעה מינית (Bornstein & Sicafuse, 2012). חלק ממרכיבים אלה, כגון הכנה לפני משפט וליווי אישי, זוהו כחשובים במחקרים קודמים (McAuliff et al., 2012), אך המחקר הנוכחי מדגים כיצד בני נוער שנפגעו מינית חווים אותם, וכיצד הם מושפעים מהם כשהם עוברים את ההליך הפלילי הממושך.

לבסוף, בשונה ממחקרים קודמים, המחקר הנוכחי לא הסתפק בשאלה ממוקדת, כגון יכולת הבחירה של הקטינים הנפגעים בהליך הפלילי (Skinner & Tylor, 2009) או המידה שבה אנשי מקצוע נענו לצורכיהם של נפגעי העבירה (Collings, 2011). במקום זאת, ננקטה במחקר זה גישה מכלילה יותר, שביקשה לספר את סיפור ההליך הפלילי כולו והשפעותיו דרך עיניהם של הקטינים נפגעי העבירה, ולהציע עקרונות מנחים לקידום מעורבות מיטיבה יותר של קטינים בהליך הפלילי, באמצעות הדרכה מתאימה לאנשי המקצוע וליווי מקצועי ומותאם של הקטינים הנפגעים.

המלצות יישומיות

בחינה מעמיקה של חוויות המשתתפים מעלה מספר עקרונות עבודה מומלצים, שעשויים לתרום ליצירת חוויית השתתפות מיטיבה עבור בני הנוער נפגעי העבירה:

א. **יכולת חיזוי:** המשתתפים הדגישו את החשיבות הרבה שהייתה להכנה מוקדמת ולהימנעות ככל האפשר ממצבים מפתיעים שלא נערכו אליהם מבעוד מועד. חשיבות ההכנה המוקדמת משמעותית במיוחד כאשר לנער או לנערה ישנה רמה נמוכה של שליטה או בחירה בצמתים שונים בהליך. תובנה זו מדגישה את החשיבות בשיחת הכנה לפני כל מפגש ומגע עם מערכת אכיפת החוק. רצוי ללוות את שיחת ההכנה בהגעה פיזית למקום שבו ייערך המפגש (תחנת המשטרה, אולם בית המשפט, משרד הפרקליטות), כדי שההכנה תהיה מוחשית ככל הניתן.

ב. **ליווי אישי:** ההליך הפלילי בנוי מרצף מורכב של שלבים ואירועים, שכל אחד מהם עשוי לדרוש מהילד לפגוש אנשי מקצוע חדשים. משתתפי המחקר התייחסו לצורך בקשר רציף עם דמות מלווה קבועה לאורך כל ההליך הפלילי. המעורבות בשלבים השונים של ההליך נתפסה כמועילה יותר כאשר היא התנהלה בסיוע מלווה קבוע וזמין. נוכחותו של מלווה כזה מסייעת בתיווך התהליך באופן מותאם אישית, מהווה עוגן יציב ואופטימי ומסייעת לצעירים הנפגעים לחוות את התהליך כרצף אירועים בהיר יותר. במצב הקיים היום עומדת לילדים נפגעי עבירות חמורות הזכות להיות מיוצגים על ידי עורכי דין מטעם הסיוע המשפטי, אך הזכות קיימת רק לאחר הגשת כתב אישום. מלווים מטעם המועצה לשלום הילד אומנם מספקים ליווי מתמשך, החל משלב התלונה למשטרה, אך ליווי זה תלוי במודעות המשפחה ליכולת לפנות למועצה לשלום הילד. מומלץ להרחיב את הזכות לייצוג כך שתכלול גם מרכיבים של ליווי הקטינים – הסבר, הכנה, תמיכה ותיווך, ושתופעל החל מהתלונה במשטרה ואף לפני כן, בכל מקרה שישנה התלבטות על עצם הגשת התלונה.

ג. **שיתוף מותאם:** המידה שבה חוויית ההשתתפות נתפסת כמיטיבה או פוגענית מושפעת רבות מההתאמה שלה ליכולות, לצרכים ולרצונות של הצעירים. יש לוודא כי המידע מוגש לילדים ובני נוער בשפה המתאימה לגילם ולרמת התפתחותם, תוך מתן הסבר פשוט ככל האפשר של המונחים המשפטיים ושל מושגים נוספים. בהיעדר תיווך ראוי, המידע הופך למקור לחץ ובלבול עבור הצעירים הנפגעים. מלווי הקטינים צריכים אם כן לעבור הכשרה מתאימה, כדי שישכילו להתאים ולהנגיש את המידע לכל ילד ונערה בהתאם לגילם, למידת בגרותם ולהקשרים המשפחתי והתרבותי שלהם.

חוזקות ומגבלות

המחקר מתמקד באוכלוסייה פגיעה במיוחד. גילם הצעיר של המשתתפים והיותם קורבנות פגיעה מינית עוררו אתגרים טכניים ואתיים, שהובילו למדגם קטן יחסית. כמו במחקרים איכותניים אחרים, הממצאים אינם מניחים מתאם בין משתנים, ואיננו טוענים שהם חלים על כל בני הנוער שנפגעו מינית. עם זאת, הראיונות הארוכים

והעשירים הספיקו כדי להגיע לרוויה תאורטית ולהצביע על רכיבים משותפים, שליליים וחיוביים, של חוויית ההליך הפלילי והפרקטיקות הקיימות בו, בקרב אוכלוסיית המחקר. מחקרים עתידיים נדרשים כדי לאמת, לחדד ולהתאים את הנושאים שזוהו ואת המודל התאורטי בכללותו.

אף שחלק ממשנתפי המחקר הגיעו מקהילות חרדיות וממשפחות של עולים חדשים, המדגם היה הומוגני יחסית וכלל רק בני נוער ישראלים יהודים דוברי עברית. משום כך ייתכן שהממצאים מתעלמים מנושאים הקשורים למתחים תרבותיים, אתניים ופוליטיים. חוויית הפגיעה המינית של בני נוער המשתייכים לקבוצות מיעוט כוללת רבדים נוספים של מורכבות לאתגר המעורבות בהליך הפלילי, ויש לבחון אותם בנפרד. עם זאת, הביטויים העקביים של המרוויינים ביחס למרכיבים שונים של התהליך והעדפתם הברורה לרכיבים טיפוליים דומים סיפקו תמונה איתנה, שעליה התבססו מסקנותינו.

מקורות

- Ahern, E., Kowalski, M., & Lamb, M. E. (2018). A case study perspective: The experiences of young persons testifying to child sexual exploitation in British criminal court. *Journal of Child Sexual Abuse, 27*(3), 321–334. <https://doi.org/10.1080/10538712.2017.1393479>
- Alaggia, R., Collin-Vézina, D., & Lateef, R. (2019). Facilitators and barriers to Child Sexual Abuse (CSA) disclosures: A research update (2000–2016). *Trauma, Violence, & Abuse, 20*(2), 260–283. <https://doi.org/10.1177/1524838017697312>
- Allnock, D., Hynes, P., & Archibald, M. (2015). Self-reported experiences of therapy following child sexual abuse: Messages from a retrospective survey of adult survivors. *Journal of Social Work (JSW), 15*(2), 115–137. <https://doi.org/10.1177/1468017313504717>
- Allnock, D., & Miller, P. (2013). *No one noticed, no one heard: A study of disclosures of childhood abuse*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3157.4566>
- Azzopardi, C., Eirich, R., Rash, C. L., MacDonald, S., & Madigan, S. (2019). A meta-analysis of the prevalence of child sexual abuse disclosure in forensic settings. *Child Abuse & Neglect, 93*, 291–304. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.11.020>
- Back, C., Gustafsson, P. A., Larsson, I., & Berterö, C. (2011). Managing the legal proceedings: An interpretative phenomenological analysis of sexually abused children's experience with the legal process. *Child Abuse & Neglect, 35*(1), 50–57. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2010.08.004>
- Beckett, H., & Warrington, C. (2015). *Making justice work: Experiences of criminal justice for children and young people affected by sexual exploitation as victims and witnesses*. <http://hdl.handle.net/10547/347011>
- Ben-Arieh, A., & Windman, V. (2007). Secondary victimization of children in Israel and the child's perspective. *International Review of Victimology, 14*(3), 321–336. <https://doi.org/10.1177/026975800701400303>

- Bessell, S. (2015). Inclusive and respectful relationships as the basis for child inclusive policies and practice. In T. Gal & B. Duramy (Eds.), *International perspectives and empirical findings on child participation* (pp. 183–205). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199366989.003.0009>
- Bessell, S., & Gal, T. (2009). Forming partnerships: The human rights of children in need of care and protection. *The International Journal of Children's Rights*, 17(2), 283–298. <https://doi.org/10.1163/157181808X358258>
- Bornstein, B. H., & Sicafuse, L. L. (2012). Using the law to enhance wellbeing: Applying therapeutic jurisprudence in the courtroom. In M. K. Miller & B. H. Bornstein (Eds.), *Stress, trauma, and wellbeing in the legal system* (pp. 15–41). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199829996.003.0002>
- Caprioli, S., & Crenshaw, D. A. (2017). The culture of silencing child victims of sexual abuse: Implications for child witnesses in court. *The Journal of Humanistic Psychology*, 57(2), 190–209. <https://doi.org/10.1177/0022167815604442>
- Chan, Z., Fung, Y., & Chien, W. (2015). Bracketing in phenomenology: Only undertaken in the data collection and analysis process. *Qualitative Report*. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2013.1486>
- Charmaz, K., & Belgrave, L. L. (2012). Qualitative interviewing and grounded theory analysis. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The SAGE handbook of interview research* (2nd ed., pp. 347–366). SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781452218403.n25>
- Collings, S. J. (2011). Professional services for child rape survivors: A child-centered perspective on helpful and harmful experiences. *Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 23(1), 5–15. <https://doi.org/10.2989/17280583.2011.594244>
- Cossins, A. (2020). *Closing the justice gap for adult and child sexual assault: rethinking the adversarial trial* (1st ed.). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-32051-3>
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: choosing among five approaches* (2nd ed.). Sage.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2018). *The SAGE handbook of qualitative research* (5th ed.). Sage.
- Diesen, C. (2013). Therapeutic jurisprudence and the victim of crime. In T. I. Oei & M. S. Groenhuijsen (Eds.), *Progression in forensic psychiatry: About boundaries* (pp. 579–598). Kluwer.
- Eisen, M. L., Goodman, G. S., Diep, J., Lacsamana, M., Ristrom, L. J., & Qin, J. J. (2021). Disclosures of sexual and physical abuse across repeated interviews. *Journal of Child Sexual Abuse*, 30(8), 932–952. <https://doi.org/10.1080/10538712.2021.1960457>
- Erez, E., Kilchling, M., & Wemmers, J.-A. (2011). *Therapeutic jurisprudence and victim participation in justice: International perspectives*. Carolina Academic Press.
- Finkelhor, D. (2008). *Childhood victimization: Violence, crime, and abuse in the lives of young people* (1st ed.). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195342857.001.0001>

- Fontana, A., & Borer, M. (2012). Postmodern trends: Expanding the horizons of interviewing practices and epistemologies. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The SAGE handbook of interview research: The complexity of the craft* (pp. 45–60). Sage.
- Freiberg, A., & Flynn, A. (2021). *Victims and plea negotiations: Overlooked and unimpressed* (1st ed.). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-61383-9>
- Gal, T. (2011). *Child victims and restorative justice: A needs-rights model*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199744718.001.0001>
- Gal, T., & Shidlo-Hezroni, V. (2011). Restorative justice as therapeutic jurisprudence: The case of child victims. In E. Erez, M. Kilchling, & J-A. Wemmers (Eds.), *Therapeutic jurisprudence and victim participation in justice: International perspectives* (pp. 139–167). Carolina Academic Press.
- Gilligan, P. (2016). Turning it around: What do young women say helps them to move on from child sexual exploitation? *Child Abuse Review*, 25(2), 115–127. <https://doi.org/10.1002/car.2373>
- Goodman-Brown, T. B., Edelstein, R. S., Goodman, G. S., Jones, D. P. H., & Gordon, D. S. (2003). Why children tell: A model of children's disclosure of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 27(5), 525–540. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(03\)00037-1](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(03)00037-1)
- Hanson, K. (2016). Children's participation and agency when they don't "do the right thing". *Childhood*, 23(4), 471–475. <https://doi.org/10.1177/0907568216669222>
- Hayes, D., & Bunting, L. (2013). "Just be Brave" – The experiences of young witnesses in criminal proceedings in Northern Ireland. *Child Abuse Review*, 22(6), 419–431. <https://doi.org/10.1002/car.2242>
- Herman, J. L. (2003). The mental health of crime victims: Impact of legal intervention. *Journal of Traumatic Stress*, 16(2), 159–166. <https://doi.org/10.1023/A:1022847223135>
- Hershkowitz, I., Horowitz, D., & Lamb, M. E. (2005). Trends in children's disclosure of abuse in Israel: A national study. *Child Abuse & Neglect*, 29(11), 1203–1214. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.04.008>
- Jenkins, J. J. (2008). Listen to me! Empowering youth and courts through increased youth participation in dependency hearings. *Family Court Review*, 46(1), 163–179. <https://doi.org/10.1111/j.17441617.2007.00190.x>
- Kierstead, S. (2011). Therapeutic jurisprudence and child protection. *Barry Law Review*, 17, 31.
- Kunst, M., Popelier, L., & Varekamp, E. (2015). Victim satisfaction with the criminal justice system and emotional recovery: A systematic and critical review of the literature. *Trauma, Violence, & Abuse*, 16(3), 336–358. <https://doi.org/10.1177/1524838014555034>
- Leander, L. (2010). Police interviews with child sexual abuse victims: Patterns of reporting, avoidance and denial. *Child Abuse & Neglect*, 34(3), 192–205. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2009.09.011>

- Lemaigre, C., Taylor, E. P., & Gittoes, C. (2017). Barriers and facilitators to disclosing sexual abuse in childhood and adolescence: A systematic review. *Child Abuse & Neglect, 70*, 39–52. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.05.009>
- Lev-Wiesel, R., Eisikovits, Z., First, M., Gottfried, R., & Mehlhausen, D. (2018). Prevalence of child maltreatment in Israel: A national epidemiological study. *Journal of Child & Adolescent Trauma, 11*(2), 141–150. <https://doi.org/10.1007/s40653-016-0118-8>
- McAuliff, B. D., Nicholson, E., Amarilio, D., & Ravanshenas, D. (2013). Supporting children in U.S. legal proceedings: Descriptive and attitudinal data from a national survey of victim/witness assistants. *Psychology, Public Policy, and Law, 19*(1), 98–113. <https://doi.org/10.1037/a0027879>
- McAuliff, B. D., Rush, E., & Quas, J. A. (2012). Child witnesses' experiences of distress in criminal court: Sources, consequences, and solutions. In M. K. Miller & B. H. Bornstein (Eds.), *Stress, trauma, and wellbeing in the legal system* (pp. 89–122). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199829996.003.0005>
- McElvaney, R. (2015). Disclosure of child sexual abuse: Delays, non-disclosure and partial disclosure. What the Research Tells Us and Implications for Practice. *Child Abuse Review, 24*(3), 159–169. <https://doi.org/10.1002/car.2280>
- McGuire, K., & London, K. (2020). A retrospective approach to examining child abuse disclosure. *Child Abuse & Neglect, 99*, 104263. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104263>
- Morse, J. M. (2000). Determining sample size. *Qualitative Health Research, 10*(1), 3–5. <https://doi.org/10.1177/104973200129118183>
- Mudaly, N., & Goddard, C. R. (2006). *The truth is longer than a lie: Children's experiences of abuse and professional interventions*. Jessica Kingsley Publishers.
- Newbury, J. B., Arseneault, L., Moffitt, T. E., Caspi, A., Danese, A., Baldwin, J. R., & Fisher, H. L. (2018). Measuring childhood maltreatment to predict early-adult psychopathology: Comparison of prospective informant-reports and retrospective self-reports. *Journal of Psychiatric Research, 96*, 57–64. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2017.09.020>
- Parsons, J., & Bergin, T. (2010). The impact of criminal justice involvement on victims' mental health. *Journal of Traumatic Stress, 23*(2), 182–188. <https://doi.org/10.1002/jts.20505>
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. (3rd ed.). Sage.
- Porges, S. W. (2011). *The polyvagal theory: Neurophysiological foundations of emotions, attachment, communication, and self-regulation*. Norton & Company.
- Punch, K. F. (2013). *Introduction to social research: Quantitative and qualitative approaches*. Sage.
- Quas, J. A., Goodman, G. S., Ghetti, S., Alexander, K. W., Edelstein, R., Redlich, A. D., Cordon, I. M., Jones, D. P. H., & Haugaard, J. J. (2005). Childhood sexual assault victims: Long-term outcomes after testifying in criminal court. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 70*(2), i–139.

- Radford, L., Corral, S., Bradley, C., Fisher, H., Bassett, C., Howat, N., & Collishaw, S. (2011). *Child abuse and neglect in the UK today*. National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC).
- Randell, I., Seymour, F., Henderson, E., & Blackwell, S. (2018). The experiences of young complainant witnesses in criminal court trials for sexual offences. *Psychiatry, Psychology, and Law*, 25(3), 357–373. <https://doi.org/10.1080/13218719.2017.1396866>
- Sinanan, A. N. (2016). Sexual abuse & the psychological impact on children: A review of the literature. In O. Parsons (Ed.), *Sexual abuse: Intervention, coping strategies and psychological impact*. (pp. 1–13). Nova Science Publishers.
- Skinner, T., & Taylor, H. (2009). Being shut out in the dark: Young survivors' experiences of reporting a sexual offence. *Feminist Criminology*, 4(2), 130–150. <https://doi.org/10.1177/1557085108326118>
- Staller, K. M., & Nelson-Gardell, D. (2005). “A burden in your heart”: Lessons of disclosure from female preadolescent and adolescent survivors of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 29(12), 1415–1432. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.06.007>
- Tapley, J., & Davies, P. (Eds.) (2020). *Victimology: Research, policy and activism*. Springer Nature.
- Tashjian, S. M., Goldfarb, D., Goodman, G. S., Quas, J. A., & Edelstein, R. (2016). Delay in disclosure of non-parental child sexual abuse in the context of emotional and physical maltreatment: A pilot study. *Child Abuse & Neglect*, 58, 149–159. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.06.020>
- Thoman, D. H. (2013). Testifying minors: Pre-trial strategies to reduce anxiety in child witnesses. *Nevada Law Journal*, 14, 236–267.
- Thomas, D. R. (2006). A General inductive approach for analyzing qualitative evaluation data. *The American Journal of Evaluation*, 27(2), 237–246. <https://doi.org/10.1177/1098214005283748>
- Troxel, N. R., Ogle, C. M., Cordon, I. M., Lawler, M. J., & Goodman, G. S. (2009). Child witnesses in criminal court. In B. L. Bottoms, C. J. Najdowski, & G. S. Goodman (Eds.), *Children as victims, witnesses, and offenders: Psychological science and the law* (pp. 150–166). Guilford Press.
- Tyler, T. R. (2003). Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. *Crime and Justice*, 30, 283–357. <https://doi.org/10.1086/652233>
- Van der Kolk, B. A. (2006). Clinical implications of neuroscience research in PTSD. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1071(1), 277–293. <https://doi.org/10.1196/annals.1364.022>
- Van der Kolk, B. A. (2014). *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*. Penguin Books.
- Warrington, C., Ackerley, E., Beckett, H., & Walker, M. (2017). *Making noise: Children's voices for positive change after sexual abuse*. University of Bedfordshire/Office of Children's Commissioner.

- Wexler, D. B. (2008). Two decades of therapeutic jurisprudence. *Touro Law Review*, 24, 17–30.
- Wexler, D. B. (2015). Wine & bottles: A metaphor & a methodology for mainstreaming. *Therapeutic Jurisprudence in the Mainstream: Arizona Legal Studies Discussion Paper*.
- Wexler, D. B. (2019). The DNA of Therapeutic jurisprudence. In N. Stubbs, L. Bartels, & M. Vols (Eds.), *The methodology and practice of therapeutic jurisprudence* (pp.3–13). Carolina Academic Press.
- Winick, B. J. (1997). The jurisprudence of therapeutic jurisprudence. *Psychology, Public Policy, and Law*, 3(1), 184–206. <https://doi.org/10.1037/1076-8971.3.1.184>
- Winters, G. M., Colombino, N., Schaaf, S., Laake, A. L. W., Jeglic, E. L., & Calkins, C. (2020). Why do child sexual abuse victims not tell anyone about their abuse? An exploration of factors that prevent and promote disclosure. *Behavioral Sciences & the Law*, 38(6), 586–611. <https://doi.org/10.1002/bsl.2492>
- Woolfson, R. C., Heffernan, E., Paul, M., & Brown, M. (2010). Young people's views of the child protection system in Scotland. *The British Journal of Social Work*, 40(7), 2069–2085. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcp120>